

TOLEDO ÇEVİRMENLER OKULU'NDA GERÇEKLEŞTİRİLEN ÇALIŞMALARIN KÜLTÜRLERARASI YERİ VE ÖNEMİ

THE INTERCULTURAL PLACE AND IMPORTANCE OF THE STUDIES TAKING PLACE IN THE "TOLEDO SCHOOL OF TRANSLATORS"

Olca ÖZTUNALI

Yrd. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, İspanyol Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, suristan@yahoo.com

Öz

Bu çalışmada XII. ve XIII. yüzyılda "Toledo Çevirmenler Okulu"nda gerçekleştirilen çalışmaların dünya kültür ve çeviri tarihine katkıları saptanacak, dünya mirasını oluşturan farklı kültürlerin çeviri yoluyla nasıl birbirlerinden beslendikleri ve birbirlerini dönüştürdükleri, dönemin önemli düşün insanları ile kültür elçisi görevini üstlenen çevirmenleri, gerçekleştirilen belli başlı çeviriler ve çeviri yöntemleri üzerinden açıklanacaktır. Bunu yaparken, Toledo'da Arapça ve Latince'ye çevrilen doğu İslam kültür ve felsefesinin İspanya'da Avrupa kültürüne kazandırdıkları ve bu kazanımlarla birlikte İslam bilgilerinin Orta Çağ Hristiyan Avrupası'na yüzyıllar boyunca süren etkileri saptanacaktır. Çalışmamızda Paris, İtalya, Bağdat gibi dönemin diğer önemli kültür ve çeviri merkezleri de vurgulanarak, Toledo Çevirmenler Okulu'ndaki çalışmalara olanak tanıyan tarihi ve toplumsal koşullara da yer verilecektir. Kuşkusuz söz konusu koşulların olgunlaşmasında kral X. Alfonso'nun desteği büyüktür. İspanya'nın diğer kentlerinde de okullar kuran X. Alfonso'nun geliştirdiği kültür politikasının söz konusu çevirilerin gerçekleştirilmesindeki katkısı yadsınmaz. Bu düzlemde çalışmamızın çıkış noktasında Toledo Çevirmenler Okulu'nda gerçekleştirilen çalışmalar ve bu çalışmalarda emeği geçen bilim ve düşün insanları olurken, çalışmamız boyunca yararlanacağımız kaynakları da iki coğrafyanın, İber ve Anadolu yarımadasının yetiştirdiği önemli tarih, kültür ve yazın araştırmacılarının yapıtları oluşturacaktır.

Abstract

This work examines the contribution of studies that took place between 12th and 13th century in the "Toledo School of Translators" to world culture and the history of translation. It explains how different cultures that form the world heritage interact with and transform each other through translation. Important philosophers, scientists, and translators who assumed the role of cultural ambassadors of their era are examined via particular translations and translation methods. The centuries-old effects of Islamic sages on Medieval Christian Europe can be detected through the process in which the East Islamic culture and philosophy translated from Arabic into Latin in Toledo is acquired by European culture. In our work, historical and social conditions that facilitated the studies in "The Toledo School of Translators" will be discussed while emphasizing the era's other particular culture and translation centers such as Paris, Italy, and Baghdad. Certainly, King Alfonso X's support had a massive impact on creating mature conditions for this issue. The role achieved by translation in cultural politics was indisputably improved by Alfonso X, who also established schools in the other cities of Spain. While the starting point of our work in this context is the studies conducted in the "Toledo School of Translators" and the scientists and the philosophers who labored in these studies, the sources that we will use in the course of our study will be the works by eminent scholars of history, culture and literature that came out from two geographies - the Iberian and Anatolian Peninsula.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 5 Eylül 2017
Kabul edildiği tarih: 21 Kasım 2017
Yayınlanma tarihi: 27 Aralık 2017

Article Info

Date submitted: 5 September 2017
Date accepted: 21 November 2017
Date published: 27 December 2017

Anahtar sözcükler

Toledo Çevirmenler Okulu; Endülüs Kültürü; Kültürlerarası İletişim

Keywords

The Toledo School of Translators; Andalusian Culture; Intercultural Connection

DOI: 10.1501/Dtcfder_0000001564

Giriş

Bu çalışmada, öncelikle Toledo Çevirmenler Okulu'nda XII. ve XIII. yüzyılda gerçekleştirilen çeviri ve araştırmaların İspanyol ve Avrupa kültür tarihine katkıları saptanacaktır. Dünya kültür mirasını oluşturan farklı toplumların çeviri yoluyla nasıl birbirlerinden beslendikleri ve birbirlerini dönüştürdükleri, dönemin önemli düşün insanları ile kültür elçisi görevini üstlenen çevirmenler ve bunların gerçekleştirdikleri belli başlı çeviriler üzerinden açıklanacaktır. Toledo'da Arapça'dan Latince'ye çevrilen İslam kültürü ve felsefesiyle ilgili eserlerin Ortaçağ Hristiyan Avrupa'sı tarafından

alınması, tarihsel süreç içinde değerlendirilecektir. Çalışmamızın çıkış noktasını, Toledo Çevirmenler Okulu'nda gerçekleştirilen çalışmalar ve bu çalışmalarda emeği geçen bilim ve düşün insanları oluşturacak, yararlanacağımız kaynakların temeli ise iki coğrafyanın, İber ve Anadolu Yarımadası'nın yetiştirdiği önemli tarih, kültür ve yazın araştırmacılarının çalışmalarına dayanacaktır.

Toledo Çevirmenler Okulu'nun Tarihsel ve Kültürel Oluşum Süreci

Vizigot Krallığı'nın başkenti olan Toledo kenti, Kordoba Halifeliği'nin topraklarına katılmasıyla birlikte, kentte İslam, Hıristiyan ve Yahudi olmak üzere üç kültür mensubu toplumların bir arada yaşaması, Doğu'dan getirilen Arapça el yazmaları ve sinagoglardaki yapıtların Arapça'ya çevrilmesiyle zenginleşen kütüphaneleri sayesinde, kültürel anlamda çok parlak bir döneme girer. 1085 yılında, Kastilya kralı VI. Alfonso, Toledo'yu yeniden fethedip, başkent yaptığında, Toledo, Hıristiyanlar tarafından ele geçirilen ilk kent olur; ancak üç kültür, o dönemde de bir arada var olmaya devam eder. Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan bilim insanlarının birlikte çalışmalarının yarattığı çokkültürlü bir atmosferle beslenen Toledo kenti, Doğu'dan Batı'ya uzanan bir köprü oluştururken, zaman içinde Avrupa'dan gelen entelektüel ve çevirmenlere de kucak açan bir kültür merkezine dönüşür. İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya gibi Avrupa ülkelerinden gelen pek çok bilim insanı, aradıkları el yazması kitapları bulmak, okumak, çevirmek arzusuyla Endülüs'te saklı Doğu bilgeliğine ulaşma heyecanı içindedirler: Çünkü Toledo Çevirmenler Okulu'nda gerçekleştirilen çalışmaların, Avrupa'nın Arap, Hint ve Eski Yunan bilimiyle gerçek anlamda buluşmasını sağlayan en önemli unsur olduğunun bilincindedirler. Danielle Jacquart, "Çevirmenler Okulu" başlıklı makalesinde, Toledo'nun farklı ufuklardan, ülkelerden, kültürlerden gelen bilginleri, entelektüelleri buluşturma özelliği yüzünden, bazı çevirmenlerin orada bir süre geçirdikten sonra ülkelerine dönmeyip tamamen Toledo'ya yerleştiklerini belirtir (Jacquart 190).

Bu doğrultuda, Toledo Çevirmenler Okulu denilince akla, öğretmen ve öğrencilerden oluşan kurumsal bir okul gelmemelidir; söz konusu kütüphanelerde çalışan çevirmen, entelektüel ve bilim insanlarının gerçekleştirdiği çalışmalardır. Albornoz-Sánchez, Toledo'da kelimenin dar anlamıyla bir okulun bulunmadığını açık bir biçimde belirtir (Albornoz-Sánchez, *El Islam de España y el Occidente* 193). Öte yandan, Toledo Çevirmenler Okulu'nun İspanya gibi kendi bünyesi içinde Doğu ile Batı'yı yaşatan bir coğrafyada ortaya çıkması bir tesadüf olarak değerlendirilmemelidir. İber Yarımadası'nda sekiz yüzyıl süren Arap egemenliğinin

VIII. yüzyıldan itibaren İspanya'ya en parlak dönemlerinden birini yaşattığı ve sonraki dönemlere de çok büyük bir kültürel miras bıraktığı göz önüne alınmalıdır. 750 yılında Abbasiler'in zaferiyle sonuçlanan çarpışmada, Emevi Halifesi, Mısır'a kaçar ve orada öldürülür. Prens Abd El-Rahman, Fas'a, oradan da İspanya'ya geçer; Kordoba kentini ele geçirir. Onun torunlarından III. Abd El-Rahman, bu emirliği, görkemli bir halifeliğe dönüştürür. O tarihten itibaren İber Yarımadası'nın büyük bir bölümü, din değiştirip, İslamiyet'e geçer. Ancak Kuzey'de, Pirene dağlarında, artık küçük bir topluluğa dönüşmüş olan Hıristiyan halkın Yeniden Fetih (*Reconquista*) hayali, XIII. Granada Sultanlığı'nın 1492 yılında düşmesiyle gerçek olur. Granada, XIII. yüzyıldan itibaren kan kaybına uğrayan Arap egemenliğinin son kalesidir.

Bütün bu tarihsel süreç içinde Toledo'da üç farklı kültürün hoşgörüsü içinde, hiç sorunsuz bir ortak yaşam sürdüğünü ileri sürmek, gerçekçi bir yaklaşım olmayacaktır. Albornoz-Sánchez, *La España musulmana* başlıklı yapıtının önsözünde, yaklaşık sekiz yüzyıl boyunca savaşan 'iki İspanya' arasındaki kültürel iletişimin yadsınamayacağını, İspanya'nın erdemleri ve hatalarıyla bu sekiz yüzyıllık mücadelenin bir sonucu olarak şekillendiğini belirtir. 'Tarih, ölümlerin değil aksine yaşamın bilimidir' derken, sınırlı özgürlük ve yüzyılların akışı içinde ilerleyen insanların ve halkların ancak geçmişleriyle, geçtikleri yollarla var olduklarının, dahası, ancak bu yolların biricikliğiyle özgünleşebileceklerinin özenle altını çizer (Albornoz-Sánchez, *La España musulmana* 20).

Esther Benbassa ile Aron Rodrigue'nin beraber hazırladıkları, *Historia de los judíos sefardíes* başlıklı çalışmada, İber Yarımadası'nda Roma Dönemi'nden beri varlıklarını sürdüren yahudilerin, Vizigot döneminde yaşadıkları zorlu yıllardan sonra, 717 yılında Afrika'nın Kuzey'inden gelen Araplar ve Berberiler'in İspanya'ya yerleşmesiyle daha rahat bir döneme girdikleri belirtilir. Araplar Guadalquivir Vadisine, Suriyeliler Granada'ya, Mısırlılar Murcia'ya, Berberiler Endülüs'ün dağlık bölgelerine yerleşirler. Yahudi toplumu, artık göreceli olarak daha özerk bir biçimde, kendi kurallarına ve adetlerine uygun olarak yaşayabileceklerdir (Benbassa ve Rodrigue 24-26). Ancak tarihin akışı öngörüldüğü gibi gerçekleşmeyecek, yüzlerce yıl yaşadıkları topraklardan inançları yüzünden kovulacaklardır. Aralarında din değiştirmeyi kabul edenler de gerçek Hıristiyan sayılmayacak, söz konusu Yeni Hıristiyanlar'a karşı da toplumsal hayatta nefret ve kıskançlık devam edecektir (Benbassa ve Rodrigue 24-26).

Öte yandan Jean Pierre Dedieu, Hıristiyanların Müslümanlara uyguladıkları dinsel baskının 1085 tarihinden önce başladığının altını çizer. Bu tarihten sonra Müslümanların çoğu Toledo'yu terk ederken, İspanya'nın en kalabalık topluluğu olan Mozarablar (Müslüman egemenliği altında yaşayan Hıristiyanlar), gidenlerin mal varlıklarının bir kısmını ellerine geçirir (Dedieu 47-48).

Toledo'da yaşanan kültürel dönüşüm, Abdurrahman Bedevî'nin, *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslâm'ın Yeri* başlıklı kitabında vurguladığı gibi, bir kültürel 'aşılama' işlemi olarak özetlenebilir. Bedevî, bu konudaki saptamalarını aşağıdaki cümlelerle ifade etmektedir:

En parlak evresinde olan İslam düşüncesiyle, uyanışın ilk yıllarını yaşayan Batı Aklı arasındaki 'aşılama' işlemi iki merkezde odaklanmıştır. Bunların ilki İspanya, özellikle de Toledo (Tuleytula) şehri, diğeri ise Sicilya ve Güney İtalya idi. En meşhurları Ruggero II (ö.1157) ve Friedrich II (ö. 1250) olan Norman kralları döneminde kültürel alışveriş zirveye çıkmıştı. Bu iki merkez, olgunluğunun en üst noktasındaki İslam düşüncesi ile henüz ergenlik çağındaki Batı düşüncesi arasında temas noktalarıydı. Bunun belki de en önemli nedeni, her iki merkezin İslam devleti ile Hıristiyan Avrupa arasındaki sınırdaki yer almalarıydı (Bedevî 7).

Bizans İmparatorluğu üzerinden Yunan kültürünü çok iyi tanıyan Araplar, Hint kültürünü de biliyorlardı. Üstelik bu iki kadim kültürü tanımakla kalmamış; felsefi, bilimsel ve yazınsal konuları yorumlamış, geliştirmişlerdir. Tarihsel süreç içinde İspanya'nın eline geçen bu kültürel kazanım, Avrupa Rönesans'ını hazırlayan düşünsel zemini sağlamış, üniversitelerin kurulması, bu zemini daha da sağlamlaştırmıştır. Bu düzlemde Danielle Jacquart, XII. yüzyılda İspanya'da filizlenen kültürel dönüşümün Batı'da, Orta Çağ içinde Rönesans düzeyinde bir entelektüel yenilenme olarak kabul edildiğini belirtir. XV. ve XVI. yüzyılda yaşanan Rönesans gibi Orta Çağ 'Rönesans'ının da özgünlüğü, antik filozofların arayışı içinde olması ve İslam kültürünün yeni yorumlarıyla birlikte Yunan dünyasının entelektüel zenginliklerini yeniden değerlendirmesindedir (Jacquart 184). Danielle Jacquart aynı makalede, Toledo'da yeni bilgiler yeşerirken, XII. yüzyılın son çeyreğinde Bolonya ve Paris'te yavaş yavaş öğrenci ve öğretmen topluluklarının ortaya çıktığının, bu toplulukların gelecekteki üniversitelerin çekirdeğini oluşturduğunun altını çizer ve bu oluşumda Toledo Çevirmenler Okulu'nun önemini vurgular (Jacquart 197-198). "Araplar ve Ortaçağ'da Yunan Biliminin Batı'ya Geçişi" başlıklı makalesinde, Arap bilimi sayesinde Batı Latin dünyasının Yunan

bilim ve kültürüyle yeniden iletişim kurduğunu belirten José Martínez Gázquez, Yunan yazarlarının yeniden okunmasının, çalışılmasının, yorumlanmasının, Batı dünyasını kültürel ve bilimsel olarak kendini tazelemesine yol açtığının, bu durumun da onu Modern Çağ'a ve Rönesans'ın bilimsel gelişimine taşıdığı altını çizmekte, Paris ve Bolonya'da kurulan üniversitelerin önemini şu cümlelerle ifade etmektedir:

Üniversitelerin kurulmasıyla birlikte, oralaradaki öğretim, her biri kendi bilim dalında çok önemli olan yazarların dolaysız olarak okunmasını ve yorumlanmasını sağladı: Paris ve Bolonya, Latin çalışmalarının bulunduğu ve değiş tokuş edildiği önemli merkezler oldu. Çevirmenlerin kendileri, kendi ülkelerinde yeni bilimin yayıcısı oldular. Aristoteles'in felsefesinin alımlanması ve yeniden keşfi Geç Orta Çağ dönemini kapsar. Onun doktrinlerinin kabulü ya da reddi, Ortaçağ üniversitelerinde gelişen entelektüel tartışmanın temelini yapılandırır. Bu çok uzun sürecek olan tartışmanın ana merkezi Paris Üniversitesi'dir (Martínez Gázquez 10).

José Martínez Gázquez'in de vurguladığı gibi, Avrupa'da üniversitelerin kurulmasıyla birlikte, çeviriler öncelikle yeni ufuklar açarken, diğer taraftan da çok uzun yıllar sürecek olan tartışmalara zemin hazırlar. Örneğin, Aristoteles'in *Doğa Yazıları* Orta Çağ'da üniversitelerde uzun yıllar yasaklı kalmıştır.

Abdurrahman Bedevî, Toledo Çevirmenler Okulu'nu kültürel dönüşüm noktası olarak değerlendirirken, o dönemde Avrupa'nın, Grek kaynaklarına ulaşmakta güçlük çektiğini ve bu konuda yapılan araştırmaların da çok yüzeysel olduğunu vurgular. Müslümanlara ait bilimlerin ve yine onlar tarafından yorumlanan Grek mirasının, Avrupa için temiz bir kaynak oluşturduğunun altını çizer. *"İşte bu yüzdendir ki çeviri hareketi, Arapça yazılmış Grek kaynaklarıyla başlamıştır"* (Bedevi 8).

Bu düzlemde, Eski Yunan kaynaklarını Arapça'ya çevirerek İslam uygarlığına taşıyan Anadolu'daki Süryani çevirmen ve düşün insanlarının da söz konusu kültürel döngüdeki önemini hatırlamak yerinde olacaktır. Örneğin, Efrem İsa Yusuf, *Süryani Tercüman ve Filozofları* başlıklı yapıtında, Arami dilinin bir lehçesi olan Süryanice'de, V. yüzyıldan itibaren Antik düşüncenin tefsirini yapan bir akım doğduğunun ve bu akımın Grekçe yazılmış yapıtların Süryanice'ye tercümesini başlattığının altını çizer. Antakya şehrinde papaz, başvaiz, aynı zamanda başhekim olan ve bazı bilginlere göre V. ya da VI. yüzyılda yaşadığı onaylanan Proba'nın, Aristo'nun mantık üstüne yazdığı yapıtta önemli bir yer tutan *Tefsir (Peri-*

Hermeneias) ile *Birinci Analitik* başlıklı çalışmasının tercüme ve tefsirini yaptığının günümüzde kabul edildiğini belirtir (Yusif 51-53).

İslam ve Hıristiyan düşüncesini çeviriler yoluyla en çok etkileyen filozofun Aristoteles olduğu kabul edilir. İsa Yusufi'nin yukarıda özellikle belirtmek istediği, o dönemde kültürlerarası çeviri misyonunu üstlenen düşün insanların büyük bir bölümünün, dönemin önemli merkezlerinde din ve felsefeyi uzlaştırma çabası içinde olmalarıdır. Bu eğitim merkezlerinin en önemlilerinden biri olan Beytül-Hikme'de, Halife Mansur döneminden itibaren gerçekleştirilen çalışmalar, özellikle Abbasi Halifesi Me'mun zamanında çok verimli bir döneme girer. Beytül-Hikme'nin ikinci dönemi olarak adlandırılan bu dönemde Halife Me'mun, Beytül-Hikme'ye farklı yerlerden matematik, felsefe, astronomi, edebiyat, siyaset, tarih, tıp ve daha pek çok alanda farklı kültürlerde ortaya çıkmış zor bulunan çok değerli kitaplar getirtir. Öyle ki, kadim kültürlerin tarihsel mirası burada yeniden okunur, yorumlanır ve birbirleriyle ilişkilendirilir. Farsça, Yunanca, Latince, Hintçe olmak üzere pek çok değişik dilde çok sayıda kitap çevrilir. Kitaplarla birlikte dünyanın pek çok yerinden çevirmenler de çalışmak ve yeni bilgiler edinmek için merkeze akın ederler.

Mustafa Demirci, *Beytül-Hikme* başlıklı çalışmasında, bu merkezdeki kitapların zenginliğini şu cümlelerle ifade eder:

Beytül-Hikme'deki kitapların sayısı ve zenginliği, Ortaçağ dünyasının hiçbir yeriyle kıyaslanamayacak kadar çok olduğunu tahmin ediyoruz. Gerçekten de VIII. yüzyılın ortalarından X. yüzyılın sonuna kadar, kitap yüklü deve kervanlarının Bağdat'a sefer yaptığı hatırlanırsa, oradaki kitap sayısının çok yüksek olacağını tahmin edebiliriz (Demirci 61).

Halife Me'mun zamanının en önemli çevirmenlerinden Honayn İbn İshak (808-873) ile oğlu İshak İbn Honayn'ı hatırlamamız yerinde olacaktır. Mustafa Demirci, aynı çalışmasında, onlar ve onlar gibi Beytül-Hikme'de çalışan çok değerli çevirmenler için yüksek maaşlar ödendiğinin ve bu maaşların ödenebilmesi için Me'mun'un vakıf kurduğunun altını çizer. Bu durum kayda değerdir, çünkü Demirci'nin de belirttiği gibi, "*İslam tarihinde bir bilim kurumu için vakıf tahsis edilmesi bakımından bu alanın ilk örneğini oluşturmuştur*" (Demirci 90).

Aynı zamanda doktor olan Honayn İbn İshak (808-873), Yunanca'dan Süryanice'ye çok sayıda, mantık, felsefe, psikoloji, siyaset tıp alanında yapıtlar çevirir. Efrem İsa Yusuf, İbn İshak'ın çevirdiği yapıtlar arasında, Galien'in doksan yapıtının adının geçtiğini vurgular. Aristoteles'in *Katagorieri*'ni ve *Birinci*

Analitikleri'ni Yunanca'dan Süryanice'ye çevirdiğini, ancak bu çevirilerin kaybolduğunu belirtir. Babası gibi doktor olan oğlu İshak İbn Honayn'ın da (M.S 910), Aristoteles'in pek çok yapıtını çevirdiğini, babası tarafından yapılan ancak eksik kalan *Birinci ve İkinci Analitikler*'in Süryanice çevirilerini tamamladığını, yine babasının Yunanca'dan çevirdiği *Kategoriler* kitabını Süryanice versiyonundan Arapça'ya çevirdiğini, *Doğanın Felsefesi* adıyla da bilinen, sekiz kitaptan oluşan Aristoteles'in *Fizik* adlı çalışmasını Süryanice'den Arapça'ya aktardığını belirtir (Yusif 145, 152).

Çevirileri Honayn İbn İshak ile oğlu İbn İshak gibi bilim insanı tarafından gerçekleştirilen yapıtların pek çoğu, Sicilya, Fransa, İngiltere, İspanya gibi Orta Çağ Avrupası'nın önemli merkezlerinde Latince'ye aktarılmış, böylece bu çalışmalar sayesinde kadim kültürlerle buluşup zenginleşen Arap bilimi, benzer biçimde Avrupa düşünce yapısını besleyip, zenginleştirmiştir.

Öte yandan, İspanya'da Toledo dışında önemli çeviri merkezleri ve bu merkezlerde çalışan önemli çevirmenler vardı. Bu çevirmenler arasında Taragona'da çalışan, Arapça'dan Latince'ye bilimsel eserler çeviren Hugo de Santalla, Juan Sevilla ve Pedro Toledo'yu; Ebru bölgesinde, Kur'an-ı Kerim'i Latince'ye çeviren Hermann el Dalmata ile Roberto de Ketton'u, Slav asıllı çevirmen Hermann de Carintia ile Roberto de Retires'i; Burgos'da çalışan, İbn-i Sina'nın çeşitli eserlerini çeviren Juan González'i, Katalonya'da çalışan İtalyan Plato de Tivoli'yi sayabiliriz. Mariano Brasa Díez'in de belirttiği gibi, Ebru Vadisinde, Huesca'dan Navarra'ya, Burgos'tan Barselona'ya kadar Arap bilimini çeviri aracılığıyla Latince'ye kazandırmayı hedefleyen entelektüel bir faaliyet vardı (Brasa Díez 41).

Ancak çeviri faaliyetlerini sürdüren tüm bu merkezlerin arasında Orta Çağ'da Arap biliminin Avrupa'da kök salmasında en büyük katkıyı sağlayan, Toledo Çevirmenler Okulu olmuştur. Claudio Sánchez-Albornoz, *Müslüman İspanya* başlıklı yapıtının önsözünde, Müslüman İspanya'da doğan Endülüs kültürünün müzik, sanat, edebiyat, felsefe, matematik, tıp, astronomi gibi alanlarda Avrupa kültürü üzerindeki etkisini açıklarken, Toledo Okulu'nun Yunan-Arap kültür ve felsefesini tanımak ve yorumlamakla Batı'ya çok geniş bakış açıları kazandırdığını vurgular. Hıristiyan Avrupadan, İngiltere'den, İskoçyadan, Almanya'dan, İtalya'dan gelen bilgin ve çevirmenlerin, ülkelerine felsefe, matematik, astronomi, tıp, kimya, doğal bilimler gibi alanlarda çok değerli çevirilerle döndüklerini belirtir. Bu bilgiler zamanla kültürel devinim içinde Orta Çağ felsefe ve düşünce sistemini, İbn Arabi'den Dante'ye, İbn-i Sina'dan Tomás de Aquino'ya, İspanyol mistisizminin en

önemli isimlerinden San Juan de la Cruz'a kadar uzanan en yüksek noktalarına ulaştıracaklardır (Albornoz-Sánchez, *La España musulmana* 34-36).

Toledo Çevirmenler Okulu'nda Gerçekleştirilen Çalışmalar

Toledo Çevirmenler Okulu'nda gerçekleştirilen çeviri çalışmaları, iki ayrı dönemde incelenir. Her iki dönemde de, özellikle felsefi çevirilerde etkin bir rol oynayan Yahudi entelektüel çevirmenlerin katkıları göze çarpar. Süryani çevirmenler gibi farklı kültür ortamlarında yaşamlarını sürdüren Yahudi çevirmenler de, genellikle bir arada yaşadıkları hem İslam hem de Hıristiyan egemenliği altındaki İber Yarımadası'nda iki kültür arasında elçi görevini üstlenmişlerdir. Toledo Çevirmenler Okulu'nda çalışan Yahudi çevirmenlerin büyük bir bölümü, Beytü'l-Hikme'de çalışan çevirmenler gibi dönemin tanınmış bilim insanlarıdır. Arapça bildikleri için bu çevirmenler okudukları Arapça metni sözlü olarak İspanyolca'ya çevirir, sonrasında ise genellikle bir rahip, İspanyolca duyduğu metni Latince'ye çevirirdi. Özellikle Okul'un ilk döneminde genel olarak kullanılan çeviri metodu buydu.

XII. yüzyılı kapsayan ve "Toledo Çevirmenler Okulu'nun birinci dönemi olarak değerlendirilen zaman aralığı, Toledo Patriği Raimundo (Francis Raymond de Savvetát) dönemidir. Bu dönem 1130 ile 1187 yılları arasındaki çalışmaları, ikinci dönem ise X. Alfonso dönemini, 1252 ile 1287 yılları arasındaki çalışmaları kapsar. 1187 ile 1252 yılları arası ise geçiş dönemi olarak değerlendirilir. Her iki dönemin kendine özgü özelliklerini belirlemek mümkündür. İlk dönemde felsefi yapıtların çevrilmesine önem verilmiştir. Toledo Okulu'nun kurucusu Domingo Gundisalvo'nun (Dominicus Gundissalinus), ilk kez İbn-i Sina, Gazzalî, Fârâbî ve İbn Cebriol'un yapıtlarından gerçekleştirdiği çeviri çalışmaları sayesinde Arap bilimi ve felsefesi Latince'de ses bulur ve Avrupa'ya yayılır.

Menéndez Pidal, *İspanya, Hıristiyanlık ile İslamiyet Arasında Zincir Halkası* başlıklı çalışmasında, Gundisalvo'nun Malaga'lı Yahudi İbn Cebriol'un (*Lat. Avencebrol, Avicebron, 1020-1060*) *Hayatın Kaynağı (Fuente de la vida, Fons Vital)* başlıklı yapıtını çevirdiğini, ancak yapıtın Arapça orijinalinin kayıp olduğunu belirtir. Söz konusu yapıtın Plotino'nun yaklaşımını yeniden canlandırıldığını, yapılandırıldığını ve skolastik kürsülerde yorumlandığını söyler. Pidal'ın vurgulamak istediği nokta, Gundisalvo'nun, çevirmen olmanın yanı sıra, kendi düşünce sistemini geliştirdiği orijinal çalışmalarının da var olması, bu uzun ve zahmetli çalışmalar sayesinde, öncelikle Arap bilimiyle iletişim kurması, diğer yandan Orta Çağ düşünce sistemine katkıda bulunmuş olmasıdır (Menéndez Pidal 38). Bu yaklaşım, dönemin diğer önde gelen düşün insanları için de geçerlidir.

Menéndez Pidal'ın de altını çizdiği gibi, bu dönemde Latince'ye yapılan çeviriler bir yandan Doğu İslâm bilimini Batı uygarlığına kazandırır, diğer yandan da böyle zengin bir kültürel ortamda yetişen filozoflarla İslâm felsefesinin, özellikle XII. yüzyıldan itibaren, İspanya'nın Endülüs bölgesinde gelişip en parlak dönemini yaşamasını sağlar. Bu nedenle, Toledo Çevirmenler Okulu'nda gerçekleştirilen çeviri çalışmalarına ve çevirmenlere geçmeden önce, söz konusu filozofları hatırlamak yerinde olacaktır.

Zaragoza'da doğduğu bilinen İbn Bâcce (Lat. Avempace) bu filozoflardan biridir. Avrupa'da yetişen ilk Müslüman filozof olarak tanınan İbn Bâcce felsefesini Yunan ve İslâm filozoflarının görüşleri üzerine kurdu. Aynı doğrultuda, Endülüs kültürünü derinden etkilemiş bir diğer filozof, Özbekistan'ın Buhara kentine doğan İbn-i Sina'dır (Lat. Avicena). Onun Aristoteles öğretileri üzerine yaptığı yorumların modern felsefenin ilk örnekleri olduğu kabul edilir. Aynı zamanda modern tıbbın kurucusu kabul edilen İbn-i Sina'nın, *İyileşme Kitabı (Kitabü'ş-Şifa)* ile beş kitaptan oluşan *Tıb'ın Kanunu (El-Kanun fi't-Tıb)* gibi çağlar boyu Avrupa üniversitelerinde okutulan başyapıtlarının yanı sıra mantık, fizik, metafizik, matematik, şiir, gökbilim, müzik, etik gibi farklı konularda çok sayıda önemli yapıtları vardır.

Diğer bir filozof, hekim, hukukçu, gökbilimci İbn-i Tufeyl'dir. İbn Bâcce tarafından eğitilmiştir. En önemli romanı *Risâlet Hayy ibn Yaksân*'dır. Menéndez Pidal, bu romanda İbn-i Tufeyl'in bir çocuğun hikâyesine (Hayy bin Yaksan) İbn Bâcce'nin fikirlerini yerleştirdiğini belirterek, romanın kahramanını kendi kendine dünyanın ve Tanrı'nın mistik yorumunu yapabilen, çölden oluşan bir adada terk edilmiş bir Rasyonalizm Robinsan'ı olarak betimler. Pidal, romanın Orta Çağ skolastiklerince tanınmamış olmasına rağmen, XI. yüzyılın sonlarında Pico della Mirandola tarafından Latince'ye çevrildiğini, daha sonra, 1671'de E. Pococke tarafından tekrar Latinceye çevrilip Oxford'da basıldığını, hemen ertesi yıl İngilizce'ye, sonra da pek çok dile çevrildiğini belirtir (Menéndez Pidal 47).

Bir diğer bilge, Aristoteles'in hemen hemen bütün yapıtlarını yorumlamakla ünlenmiş Endülüs'lü Arap filozof İbn Rüşd'tür (Lat. Averroes). 1126 yılında Kordoba'da doğan İbn Rüşd'ün hukuk, din, felsefe, tıp konularında yüz elliden fazla yapıtı olduğu bilinir. Aristoteles'in yapıtlarının Avrupa'da tam anlamıyla anlaşılıp yayılması, XII. yüzyılda Toledo Çevirmenler Okulu'nda İbn-i Rüşd'ün gerçekleştirdiği Latince çevirileriyle başlar.

Diğer bir düşünür, yine Kordoba'da doğan, Mısır'da ölen Yahudi Musa bin Meymûn'dur (Lat. Moses Maimonides). En ünlü yapıtları Arapça yazdığı *Sağlığın Korunması Kitabı (Kitab Tedbir el-Sıhhat)* ve *Şaşkınlık Rehberi*'dir. (*Delaletü'l-hâirîn*, Lat. *Doctor perplexorum*). Yahudi inancıyla Arap ve Yunan bilgisini buluşturduğu için hemen her kültür üzerinde etkisi olduğu kabul edilir.

Bütün bu değerli felsefeciler sayesinde Endülüs'te yeniden yorumlanan İslam felsefesi, Toledo Çevirmenler Okulu'nun ilk döneminde başta Domingo Gundisalvo olmak üzere önemli çevirmenler tarafından Latince'ye çevrilir. Bunlar arasında Gerardo de Cremona (Lat. Gherardus Cremonensis) Toledo Çevirmenler Okulu'nun en önemli çevirmenlerden biri olarak kabul edilir. 1130 yılında Toledo'ya gelir. Felsefe, tıp, matematik, astronomi dallarında Arapça yazılmış yetmiş iki yapıtı Latince'ye çevirdiği bilinir. Batlamyus'un *el-Macestî* adlı çalışması (Lat. Ptolemaios'un 'Almegst'i) bunlardan en önemlisidir. Avrupa'da, pek çok yıldızın Arapça ismi üzerinden Latince isminin bu kitap sayesinde geliştirildiği kabul edilir. Aynı kitabın Arapça'ya Beytü'l-Hikme'de çevrildiğini belirtmekte yarar vardır. Gerardo de Cremona'nın diğer önemli çalışmaları arasında, 1150-1187 yılları arasında çevirdiği İbn-i Sina'nın *El-Kanun fi't-Tıbb / Tıbbın Kanunu*'nu (*İsp. El Canon de Medicina*) ile Aristoteles'in *Fizik, Gökyüzü Üzerine* gibi yapıtlarını sayabiliriz.

Julio Samsó'nun "Las traducciones toledanas en los siglos XII y XIII" başlıklı makalesinde, "Antik bilimler" olarak adlandırılan felsefe, matematik, optik, dinamik, astronomi, tıp ve kimya bilimlerine yapılan önemli katkıların Gerardo de Cremona'nın çevirileriyle birlikte Avrupa'ya girdiğini vurgular. Julio Samsó bu çalışmasında, XII. yüzyıl çevirmenlerinin bir olguya öncülük ettiklerinden söz eder. Bu olgu, ansiklopedik meraktır. Söz konusu merak sayesinde İber Yarımadası'nda yaşayan çevirmenler, astronomik ve astrolojik sorunlarla yakından ilgilenirler. Bu yaklaşımı en çok geliştiren çevirmen, yine Gerardo de Cremona'dır. Ancak ansiklopedik yaklaşım, Samsó'nun da altını çizdiği gibi, özellikle X. Alfonso döneminde yerini uzmanlaşma eğilimine bırakır. Aristoteles'in yapıtları sayesinde Endülüs filozofları moda olur; XIII. yüzyıla İbn Rüşd ve İbn-i Sina damgasını vurur (Samsó 23).

Bu dönemde çalışmalarını sürdüren bir diğer çevirmen, İngiliz Daniel de Morley'dir. Morley İngiltere'den Paris'e gitmek üzere ayrılır. Ancak Danielle Jacquart'ın belirttiği gibi, oradaki tartışmaları verimsiz bulur, bu yüzden Toledo'ya doğru yola koyulur. Toledo'da Gerardo de Cremona'dan ders alır. Bütün bunları kendi kelimeleriyle yazarak belgeler. Morley, Gerardo de Cremona'nın kendisinin

dışında diğer bazı öğrencilere de astronomi ve astroloji dersleri verdiğini de belgeler (Jacquart 189-190).

Gerardo de Cremona'dan sonra Aristoteles ve İbn Rüşd'ün yorumlarını çevirmeyi sürdüren bir diğer önemli çevirmen, 1217-1220 yılları arasında Toledo'da çalıştığı bilinen İskoç Michael'dir (Lat. Michael Scotus). Aristoteles'in *Hayvanlar Üzerine İnceleme* (Lat. *Historia Animalium*), *Hayvanların Kısımları Üzerine* (Lat. *De Partibus Animalium*), *Hayvanların Oluşumu Üzerine* (Lat. *De Generatione Animalium*) gibi önemli yapıtlarını Latince'ye çevirir. Yine bu kitaplardan ilki, Süryanice'ye Yahya b. Tarık tarafından "Beytü'l-Hikme"de çevrilmiştir (Demirci 103).

Gerardo de Cremona ile İskoç Michael'in Aristoteles ve İbn-i Rüşd çevirilerinin Avrupa kültür tarihinde önemi büyüktür. Hıristiyan Avrupa'nın din adamları ve entelektüellerinin, Aristoteles ve İbn-i Rüşd yorumlarından, dönem dönem üniversitelerde okutulmasının yasaklanmasına rağmen, çok etkilenmiş olduklarını bir kez daha vurgulayalım.

Menéndez Pidal, Arap felsefesiyle tanışmanın, Avrupa'da yaşattığı derin etkinin ve bu yeni felsefenin alımlanmasının Avrupa düşün tarihinde yol açtığı büyük sarsıntının altını çizer. Pidal'e göre, o dönemde egemenlik kuran Kilise'de, bu kadar derin Müslüman kültürün ancak mantıkla dizginlenebileceği fikri oluşur. Saint Dominic de Guzmán tarafından 1216 tarihinde kurulan Dominiken tarikatı ile Assisli Francesco tarafından 1215 yılında kurulan Fransisken tarikatları bu fikirden yola çıkarak bir yüzyıl boyunca çalışırlar. Böylelikle Hıristiyan okullarında süregelen dini ve felsefi fikirlerde derin bir değişim olur. Menéndez Pidal aynı çalışmasında, Bilge Kral X. Alfonso'nun çağdaşı, Fransisken tarikatından Roger Bacon'un, değersiz, geçersiz bir dönem olarak gördüğü Latin dönemiyle Latin-Arap dönemi arasındaki farkı vurgulayarak felsefeyi Arapça çalışmanın olağanüstü yararlı olduğunu ifade ettiğini belirtir: "*Bacon, Latinlerin değerli bir şeye sahip olmadıklarını, her şeyi diğer dillerden aldıklarını vurgular, felsefenin nerdeyse bütün gizlerinin Latince dışındaki dillerde var olduğunu*" söyler (Menéndez Pidal 51).

Bilim ve felsefe alanındaki çevirilerin yanısıra, XII. yüzyılda gerçekleşen bir diğer yenilik, İspanya'da masal türünde Doğu edebiyatını alımlama sürecinin başlamasıdır. Bu doğrultuda, Nil Ünsal, *Kont Lucanor, Bir Masal Yumağı ve İletileri* başlıklı kitabında, Latince yazılmış ilk ve en önemli Doğu masal koleksiyonun XII. yüzyılın ilk yarısında Pedro Alfonso tarafından derlendiğini belirtir. Sonradan Hristiyan olan Pedro Alfonso, (Moseh Sefardi) Doğu masallarından aldığı örneklerle kitabını yazar (Ünsal, *Kont Lucanor, Bir Masal...* 43-44). Bu durum, İspanya'nın

Doğu masallarıyla tanışması, onları dönüştürmesi ve masalların evrensel tarihi açısından çok önemli bir başlangıç noktasıdır. Bu doğrultuda, yazınsal yapıtların çevrilme süreci Toledo Çevirmenler Okulu'nun ikinci döneminde de devam eder.

Toledo Çevirmenler Okulu'nun ikinci dönemi, XIII. yüzyılda Kral X. Alfonso'nun (1252-1284) gelişimiyle başlar. Toledo, XIII. yüzyıl başlarında da diğer ülkelerden gelen çevirmenler için bir merkez olmayı sürdürür. Gerardo de Cremona ve İskoç Michael'den sonra Toledo'da Aristoteles ve İbn Rüşd'ü çeviren en önemli isim olarak Alman Hermann'ı (Lat. Hermannus Alemanus) hatırlamamız yerinde olacaktır. Hermann'ın Toledo Çevirmenler Okulu'nun ikinci döneme geçiş evresinde, Toledo'da olduğu bilinir. İbranice'den *Mezmurlar Kitabı'nı* (*Libro de los Salmos*), *Retorik* (Lat. *Ars Rhetorica*) ve *Nikomakhos'a Etik* (Lat. *Ethica Nicomachea*) gibi İbn Rüşd'ün bazı önemli Aristoteles yorumlarını çevirir. Sonuncu kitap, Ishak b. Honey'n tarafından "Beytül-Hikme"de Süryanice'ye çevrilmiş ve İbn-Rüşd tarafından yorumlanmıştır (Demirci 183). Öte yandan, Maurilio Pérez González, Orta Çağ'da çok az kişinin Alman Hermann kadar başka çevirmenlerle karıştırıldığını belirtir. Çünkü Alman Hermann adı konuyla ilgili gerçekleştirilen pek çok araştırmada, Herman Contracto, Herman de Schildis ve Herman de Carintia gibi çevirmenlerin adları ile yer değiştirmiştir (Pérez González 269-270).

Bu dönemde gerçekleştirilen yeniliklerden en önemlisi, kitapların yalnızca Latince'ye değil, o dönemde halk dili kabul edilen İspanyolca'ya da çevrilmeye başlanmasıdır. Böylelikle Kilise tekelinden kurtulan bilgi, Astroloji, Gökbilimi, Fizik ve Matematik'le ilgili kitapların yanı sıra yazınsal yapıtlar üzerinden de halkla buluşur.

Menéndez Pidal, X. Alfonso'dan hemen önce, XIII. yüzyılın ilk yarısında, İmparator II. Federico'nun Palermo'da bilimsel bir erkanı olduğunu, ancak sarayda çevirilerin sadece Latince'ye yapılabildiğini belirtir. Pidal bu durumu, halk dilinin ancak dizelerde kullanıldığını, çünkü Sicilya şiir ekolünün halkın konuştuğu İtalyanca'yla doğduğu, bütün dillerde halk dilinin düzyazıdan önce şiir türünde kullanıldığı gerçeği üzerinden ifade eder. Pidal, bu düzlemde, XIII. yüzyılın ilk yarısında sadece Fransız edebiyatında halk dilinde yazılmış düzyazıdan söz edilebileceğini, Fransız edebiyatına göre her zaman geciken İspanyol edebiyatında ise halk dilinde yazılmış düzyazının XIII. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığını belirtir, ancak yine de İspanya'nın başka bir avantaja sahip olduğunun altını çizmeyi unutmaz. Pidal'e göre, bu avantaj, söz konusu gelişmenin İspanya'da, Fransa'da olduğu gibi kişilere bağlı kalmaksızın Müslüman, Yahudi ve Hıristiyan

düşün insanlarının ortak çalışmasından ve bilimin yalnızca Latin dili içinde sıkışık kalmış kullanımının dışına çıkarmak, halk arasında yaymak isteyen bilime aşık bir kralın verdiği destekten kaynaklanır (Menéndez Pidal 56-57). Ancak José S. Gil, *Toledo Çevirmenler Okulu ve Yahudi Çalışanları* başlıklı çalışmada bu görüşün tam karşıtını savunarak, söz konusu yaklaşımın sakıncalarını vurgulular. Gil'e göre, yapıtların İspanyolca'ya çevrilmesi, söz konusu dönemde çeviri olgusunun evrensel karakterini yalnızca Kastilya Krallığıyla sınırlamış, dahası kültürü Pireneler'in ötesinde yankısı çok az olan İslami yapıtlara bağlamıştır. Bu durumun bir sonucu olarak İspanya, Avrupa'nın diğer bölgelerinden uzaklaşmış, giderek daha içine kapalı bir ülkeye dönüşmüştür. (Gil, 57). Hala tartışma konusu olan her iki bakış açısının da haklı nedenleri ve onları destekleyen, geliştiren çok değerli araştırmacıları vardır.

Öte yandan, Toledo Çevirmenler Okulu'nda söz konusu çalışmalara olanak tanıyan tarihi ve toplumsal koşulların olgunlaşmasına kral X. Alfonso'nun desteği yadsınamaz bir gerçektir. İspanya'nın diğer kentlerinde de okullar kuran X. Alfonso'nun geliştirdiği kültür politikasının, bu çevirilerin İspanya sınırları içinde kalmamaları için yeni bir adımın da öncüsü olduğu söylenebilir.

Bu düzlemde, Menéndez Pidal, X. Alfonso'nun İspanyol dilinin diğer ülkelerde anlaşılmasının olanaksızlığını görerek, bilginin yayılması tutkusuyula çevirilerin İspanyolca dışındaki dillere de aktarılmasını desteklediğini vurgular. Pidal, kral Alfonso'nun ektiği Doğu biliminin en temel dalı olan astronominin sadece İspanya'da sınırlı kalmadığını, İspanyolca'nın dışında diğer dillere de çevrildiğini belirtir. Pidal, Toledo'da hesaplanan *Gökbilimsel Tablolar'ın* (İsp. *Tablas Astronómicas*) hemen Latince'ye çevrilip çok sayıda basımının yapıldığının ve Leipzig Kopernik'in bu yapıt üzerine çalıştığının altını çizer (Menéndez Pidal 58).

Öte yandan X. Alfonso'nun felsefeden çok astronomi, astroloji ve büyüyle ilgilendiği bilinir. David Romano'nun belirttiği gibi, onun dönemindeki astroloji ve astronomi üzerine çevrilen bilimsel yapıtların hemen hepsi yazar ve çevirmenlerinin adıyla günümüze kadar ulaşmışlardır. Ancak yine onun zamanında çevirileri gerçekleştirilen yazınsal, hukuki, tarihi, dini ve bilimsel yapıtlar için bu kural geçerli değildir (Romano 35). Serafin Vegas González *Düşünce Tarihinde Toledo Çevirmenler Okulu* başlıklı kitabında, XII. yüzyılın sonuyla XIII. yüzyılın başında özellikle astroloji ve büyü üzerine Yunan-Arap geleneğini öğreten kitapların bolluğu nedeniyle, Toledo'ya bu konular üzerinde bilgilerini arttırmak için pek çok uzman ve bilim insanının geldiğini, böylelikle söz konusu bilgilerin Latin düşünce

tarihinde, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere çok hızlı bir biçimde yayıldığını belirtir (Vegas González 115).

Nil Ünsal, *Ortaçağ İspanyol Edebiyatı Tarihi* başlıklı yapıtında, X. Alfonso döneminde çevrilen bilimsel ve eğlendirici/dinlendirici kitapların Doğu'dan gelen kitapların çevirilerinden oluştuğunu vurgulayarak bunların arasında *Gökbilimini Tanuma Kitapları (Los Libros del Saber de Astronomía)*, *Deniz Astrolabı (El Astrolabio Llano)*, *Küresel Astrolap (El Astrolabio redondo)* ve *Satranç, Zar ve Tavla Kitabı'nın (Libros de ajedrez, dados y tablas)* yer aldığını belirtir. Öte yandan, çeviri çalışmaları edebiyat alanında da sürdürülür: XII. yüzyılda Sicilya'da Latince'ye çevrilen *Kelile ve Dimne*, XIII. yüzyılda, X. Alfonso'nun isteği üzerine, Latince'den İspanyolca'ya çevrilir. 1251 yılında gerçekleştirilen çevirinin Juan de Capua'ya ait olduğu bilinmektedir (Ünsal, *Ortaçağ İspanyol Edebiyatı...* 91-95). Yine Sanskrit kökenli *Sindbad*'ın İspanyolca'ya çevirisi 1253 yılında X. Alfonso'nun kardeşi don Fadrique tarafından gerçekleştirilir. Arapçadan çevrilen bu kitabın başlığı *Kadınların Aldatışı ve Zulmü Kitabı (Libro de los engannos et de los assayamientos de las mugeres)* olarak belirlenir. Ünsal, çalışmalarında X. Alfonso'nun bu kitapları salt masal kitabı olarak görmediğinin, onları yöneticileri ve halkı bilinçlendiren yapıtlar olarak değerlendirdiğinin altını sıklıkla çizer (Ünsal, *Ortaçağ İspanyol Edebiyatı...* 47-48).

X. Alfonso döneminin en parlak çevirmenleri olarak Yehuda ben José ile Isaac ben Sayyid bilinir. Bu çevirmenler daha çok astronomi ve astroloji alanında bilimsel kitaplar çevirirler, üstelik bu konuda uzmanlaşmışlardır. Bu dönemde uzman çevirmenlere, yapıtların daha açıklayıcı olmaları için gerektiğinde ilaveler yapma izni verilir. Yine ilk kez bu dönemde çevrilmiş yapıtların yeniden gözden geçirildiğini, üzerinde yeniden çalışıldığını gözlemliyoruz. X.Alfonso'nun, din ve ırk ayrımı yapmaksızın Müslüman, Hıristiyan ve Yahudi çevirmenlerle çalıştığına dikkat çeken Mariano Brasa Díez, daha önce yapılan çevirileri yeniden gözden geçirme ve düzenleme işinin öncelikle Juan de Mesina'ya verildiğini belirtir. Díez, Yahudi çevirmenler gurubu içinde Judá ben Mosé ile birlikte yer alan Rabí Zag ve Abraham el Alfaqı adındaki çevirmenlerin Arapça eserleri önce İspanyolca'ya sonra Latince'ye çevirmek üzere eğitim aldıklarını ancak metinler İspanyolca'ya çevrilirken bazen terimler yetersiz kaldığı için Arapça kökenli terimlerin kullanılmaya başlanıldığının altını çizer (Brasa Díez 47-48).

Bu dönemde çeviri faaliyetlerinde çalışanların çoğunu Yahudilerin oluşturduğu bilinir. Ancak XII ve XIII. yüzyıllarda Toledo Çevirmenler Okulu'nda çeviri çalışmalarına olanak tanıyan İspanya toplumunun çok kültürlü yapısının

1492 yılında Granada'nın düşmesiyle birlikte çözülmüş olması, bu coğrafyadaki varlıklarıyla Doğu'nun kültür ve bilim elçileri vazifesi gören Müslümanların ve Yahudilerin din değiştirmeye ya da sınır dışı edilmeye zorlanmaları da tarihsel bir gerçektir. Bu gerçek çeviri faaliyetlerinin de sonlanmasının temel nedenlerinden biri olmuştur.

Sonuç

Çalışmamız boyunca, tarihsel süreç içinde üç kültürle yoğrulan İber Yarımadası'nda, XII. ve XIII. yüzyıllarda Toledo Çevirmenler Okulu'nda gerçekleştirilen çeviri çalışmalarından, çevirmenlerden, dönemin filozoflarından ve bilim insanlarından söz ettik. Araştırmamızı gerçekleştirirken çeviri çalışmalarının İspanya ve Avrupa'nın felsefi algısında büyük yeniliklere yol açtığını saptadık. Diğer taraftan üniversitelerin kurulmasıyla birlikte Rönesans dönemi için kültürel bir altyapı oluşturduğunu gözleme şansımız oldu. Yine çalışmamız boyunca kültürel kırılma ve dağılımların, başka zaman ve coğrafyalarda yeni parlak dönemlerin başlama nedeni olduklarını ve dünya uygarlık tarihinin parlak dönemlerinin kültürel diyalog ve onun en yalın göstergesi olan çeviriyle başladığını da gözlemledik. Bir diyalogun, birbirinin varlığını kabul eden en az iki (farklı) kişi gerektirmesi gibi, çevirinin de birbirinin varlığını kabul eden en az iki (farklı) dil, iki (farklı) kültür gerektirdiği gerçeğinden yola çıkarak, çevirinin olduğu yerde kültürlerarası etkileşim ve kültürel dönüşümün kaçınılmaz olduğunu gördük. Bu doğrultuda, çalışmamız boyunca dünyanın farklı merkezlerinde gerçekleştirilen çeviri çalışmalarının en parlak dönemlerinin, farklı kültürel yapıları bünyesinde yaşatan uygarlıklarda ortaya çıkmış olduğunu, dahası bu fiziki koşul sonradan kaybedilse bile etkilerinin zamanla kaybolmadığını, dünya coğrafyasına dağılarak yeniden filizlendiğini gözlemledik. Bu bilinçle, çalışmamız boyunca, Toledo Çevirmenler Okulu'nda gerçekleşen çeviri çalışmalarının en parlak olduğu dönemin, çok sesli, çok kültürlü bir toplum yapısında gerçekleştiğini gördük. Bilimsel gelişmenin evrensel özünü oluşturan bu yapının, "Beytü'l-Hikme"den Toledo Çevirmenler Okulu'na, Bolonya ve Paris üniversitelerine kadar aynı izlekte, aynı diyalogu sürdürmekle beraber aynı kalmadığını, dönüştüğünü, dönüştürdüğünü gözlemledik. Bu doğrultuda, günümüzde yeniden yapılandırılan Toledo Çevirmenler Okulu'nun, 2003 yılından itibaren Castilla-La Mancha Üniversitesi'nin bünyesinde bir Araştırma Merkezi olarak yeniden yapılandırıldığını belirtmek gerekir. Adı geçen Merkez, yine farklı kültürleri buluşturma ruhuyla, dünyanın her yerinden gelen çevirmenler, araştırmacılar, bilim ve kültür insanlarının katılımıyla gerçekleşen

uluslararası organizasyonlar, Arapça'dan İspanyolca'ya farklı alanlarda kurulan çeviri atölyeleri ile faaliyetlerini sürdürmektedir. İspanya'nın son yıllarda Avrupa ve Arap dünyasının önemli üniversitelerinden gelen bilim insanlarının önderliğinde Arap ve Akdeniz kültürü üzerine yoğunlaşan çalışmalarına hız verdiğini belirterek çalışmamızı bitirelim.

KAYNAKÇA

- Albornoz-Sánchez, Claudio. *El Islam de España y el Occidente*. Madrid: Espasa-Calpe, 1974.
- . *La España musulmana*. Madrid: Espasa-Calpe, 1986.
- Bedevî, Abdurrahman. *Batı Düşüncesinin Oluşumunda İslâm'ın Rolü*. İstanbul: İz, 2002.
- Benbassa, Ester ve Aron Rodrigue. *Historia de los Judíos Sefardíes*. Madrid: Abada Editores, 2002.
- Brasa Díez, Mariano. "Métodos y cuestiones filosóficas en la escuela de traductores de Toledo." *Revista Española de Filosofía Medieval* 3 (1996): 35-49.
- Dedieu, Jean Pierre. "El relujo del Islam español." *Toledo, siglos XII-XIII, Musulmanes, cristianos y judíos: la sabiduría y la tolerancia*. Madrid: Alianza Editorial, 1992.
- Demirci, Mustafa. *Beytü'l-Hikme*. İstanbul: İnsan, 1996.
- Gil, José S. *La escuela de traductores de Toledo y sus colaboradores judíos*. Toledo: Instituto provincial de investigaciones y estudios toledanos diputación provincial, 1985.
- Jacquart, Danielle, "La Escuela de Traductores". *Toledo siglos XII-XIII, Musulmanes, cristianos y judíos: la sabiduría y la tolerancia*. Madrid: Alianza Editorial, 1992.
- Martínez Gázquez, José. "Los árabes y el paso de la ciencia griega al Occidente medieval." *Revista Internacional de Humanidades* 8 (2005): 5-12
- Menéndez Pidal, Ramón. *España, Eslabán entre la Cristianidad y el Islam*. Madrid: Espasa-Calpe, 1977.
- Pérez González, Maurilio. "Herman el Alemán, Traductor de la Escuela de Toledo: Estado de la cuestión." *Revista de Filología Clásica* 6 (1992): 266-284.

Romano, David. "Los hispanojudíos en la traducción y redacción de las obras científicas alfonsíes." *La Escuela de Traductores de Toledo*. Toledo: Diputación Provincial de Toledo, 1995.

Samsó, Julio. "Las traducciones toledanas en los siglos XII y XIII." *La Escuela de Traductores de Toledo*. Toledo: Diputación Provincial de Toledo, 1995.

Ünsal, Nil. *Ortaçağ İspanyol Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Ürün, 2004.

---. *Kont Lucanor, Bir Masal Yumağı ve İletileri*. Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001.

Vegas González, Serafín. *La escuela de traductores de Toledo en la historia de pensamiento*. Toledo: Serrano, 1998.

Yusif, Efrem İsa. *Süryani Tercüman ve Filozofları*. İstanbul: Doz, 2007.